

ГЛОБАЛЬНІ ЗМІНИ КЛІМАТУ ТА ЇХ НАСЛІДКИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ

Кобецька Надія Романівна

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*

КЛІМАТИЧНІ БІЖЕНЦІ: ВИКЛИК МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ, БЕЗПЕЦІ ТА ПРАВОПОРЯДКУ

Проблема міграції, причиною якої є несприятливі зміни клімату, сьогодні активно дискутується на різних «площадках» і в різних аспектах. У науковій літературі пропонується поняття «кліматичний ризик», що визначається «як ступінь, у якому система сприйнятлива до впливу негативних наслідків у результаті зміни клімату й неспроможна протистояти негативним впливам зміни клімату, включаючи його мінливість та екстремальні кліматичні явища» [1, с. 144]. До соціально-політичних кліматичних ризиків експерти зараховують міграцію й гуманітарні проблеми. За прогнозами науковців, глобальне потепління зробить непридатними для життя частину заселених територій земної кулі, що провокує збільшення міграційних потоків. Вперше висновки про вплив наслідків зміни клімату на глобальну міграцію населення обґрунтували дослідники Міжнародної групи експертів ще в 1990 році [2]. У 2005 році Інститут екології та безпеки людини Університету ООН застеріг, що міжнародне співтовариство має підготуватися до 50 млн. кліматичних біженців до 2010 р. [3]. За оцінками професора Н. Майерса до 2050 року прогнозована кількість кліматичних мігрантів може сягнути 200 млн [4].

Негативні кліматичні впливи, що спричиняють міграцію населення можуть носити характер повільних незворотних кліматичних процесів (підняття рівня Світового океану, засолення сільськогосподарських земель, опустелення, дефіцит води тощо) або ж раптових негативних стихійних явищ (урагани, тайфуни, повені, шторми тощо). Найбільш актуальними глобальними кліматичними ризиками багато дослідників вважає доступ до питної води, продовольчу безпеку, деградацію прибережної смуги внаслідок підвищення рівня моря, екстремальні погодні явища. Прикладом останніх можна навести міграцію близько 2 млн громадян США у серпні 2005 року через наслідки урагану Катріна. Вплив повільних кліматичних процесів ілюструє наступний приклад. Дельта Нілу в Єгипті є однією з найбільш густонаселених районів світу і надзвичайно вразливою до підвищення рівня моря. Підйом моря всього на 1 метр витіснить щонайменше 6 млн людей і затопить 4500 кв. км сільськогосподарських угідь [5, с. 17-18].

Кліматичні міграції, зважаючи на особливості та масштаби дії чинників, що їх спричиняють, як правило, мають характер зовнішніх міграцій, тобто передбачають рух населення за межі своєї держави. Це зумовлює необхідність вироблення спільних механізмів регулювання цих процесів у межах світового співтовариства. Однак, незважаючи на активне дослідження проблеми кліматичної міграції науковцями, аналіз і намагання описати, систематизувати та спрогнозувати подальші її наслідки та масштаби Міжнародною організацією з міграції (ІОМ), офіційного, юридично визнаного розуміння та використання терміну «кліматичний мігрант», «кліматичний біженець» немає. Такі особи не підпадають під категорію біженців відповідно до Конвенції ООН 1951 року про статус біженців. Окремі пропозиції щодо розширення підстав надання такого статусу для кліматичних біженців не знаходять офіційної підтримки. Це зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками.

Проблемним є встановлення причинно-наслідкового зв'язку «зміни клімату – міграція». З одного боку, кліматичні зміни постійно спричиняють міграційні рухи, з іншого – катастрофічні кліматичні та погодні явища загострюють процеси переміщення великих груп населення. Крім того, зміни клімату, як правило, є спонукальним чинником до настання інших негативних факторів, які в сукупності спричиняють потік біженців. Зміну клімату називають «множником загрози», що загострює існуючі тенденції, напруженість та нестабільність [6]. Наприклад, зміна клімату може спричинити дефіцит води, яка в свою чергу впливає на продовольчу безпеку, а обидва ці ризики можуть актуалізувати вимушену міграцію. Така складна детермінанта суттєво впливає на юридичне визначення підстав, за якими особа може бути визнана кліматичним біженцем.

Варто також розуміти, що міжнародне співтовариство, визнавши осіб, які покинули межі своєї держави, «кліматичними біженцями», змушене буде надати їм відповідний статус та задіяти міжнародні механізми захисту. Однак, згадуючи недавню міграційну кризу в Європі, припустити можливість розширення кола біженців не видається сьогодні реальним.

Разом з тим, в рамках міжнародного та регіонального співробітництва останні роки можна прослідкувати зростання уваги до проблем, пов'язаних з екологічною (кліматичною) міграцією. Дослідниками вказується на можливість в довгостроковій перспективі укладення та прийняття різних регіональних угод в рамках глобальних договорів про міграцію та клімат, що призведе до створення звичаєвого міжнародного права [7]. Висуваються також пропозиції про створення окремої самостійної міжнародної програми чи протоколу, який би визначав підстави набуття статусу кліматичного біженця та надання юридичних гарантій і захисту таким особам. Цікавим у цьому плані є проект Конвенції про статус екологічно переміщених осіб, розроблений з ініціативи Міжнародного центру порівняльного екологічного права (консультативний орган – спостерігач при Генеральній Асамблеї ООН) [8]

Водночас, вирішальну роль в управлінні міграційними процесами, спричиненими змінами клімату, скороченні чисельності кліматичних біженців мають

заходи попереджувального характеру. Проблема кліматичних міграцій носить глобальний політичний, соціальний, економічний та екологічний характер. Для досягнення позитивних результатів необхідна інтеграція зусиль та інструментів в рамках міжнародних та регіональних організацій, національних урядів, громадських організацій в контексті розробки та реалізації політики щодо адаптації та захисту від змін клімату. Як зазначають науковці, «проблема глобальної зміни клімату і глобальних кліматичних ризиків, залишаючись великою мірою науковою, все більше стає предметом міжнародного політичного діалогу, про що свідчать глобальні кліматичні ініціативи ООН, її партнерів, дослідження авторитетних наукових центрів. Наслідком мають стати практичні дії міжнародних організацій та кожного окремого мешканця планети, спрямовані на адаптацію та пом'якшення негативного впливу глобальних кліматичних змін» [9, с. 18].

Література:

1. Проць Н. Кліматична безпека: сутність та необхідність фінансового забезпечення. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 1. С. 142-148.

2. Report prepared for Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) by Working Group II / Tegart, W. J. McG., Sheldon, G. W., and Griffiths, D. C. (eds.). Canberra : Australian Government Publishing Service, 1990. 295 p. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.432.732&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення 10.06.2019).

3. As ranks of 'environmental refugees' swell worldwide, calls grow for better definition, recognition, support. United Nations University Institute for Environmental and Human Security. 12 October 2005. URL: <https://ehs.unu.edu/article:130?menu=44> (дата звернення 11.06.2019).

4. Myers N. Environmental Refugees: An emergent security issue / Stern N. (ed.) *The Economics of Climate Change: The Stern Review: 13th Economic Forum* (Prague, May 2005). URL: <https://www.osce.org/eea/14851?download=true> (дата звернення 5.06.2019).

5. Migration and Climate Change / F. Laczko (ed.). Geneva : International Organization for Migration, 2008. 60 p.

6. Climate Change and International Security. Paper from the High Representative and the European Commission to the European Council. European Commission. 14.03.2008. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/99387.pdf (дата звернення 10.06.2019).

7. Apap J. The concept of 'climate refugee'. Towards a possible definition. *European Parliamentary Research Service*. February 2019. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI\(2018\)621893_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI(2018)621893_EN.pdf) (дата звернення 7.06.2019).

8. Environmentally displaced persons. International Centre of Comparative Environmental Law. URL: <https://cidce.org/deplaces-environnementaux-refugies-ecologiques-environmentally-displaced-persons/> (дата звернення 7.06.2019).

9. Шевченко О. В. Діяльність міжнародних організацій щодо подолання кліматичних ризиків: інформаційна складова. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»* (спецвипуск). 2017. № 17. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3329 (дата звернення 3.06.2019).

Коваленко Тетяна Олександрівна

доктор юридичних наук, доцент,

*професор кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

АДАПТАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ДО ЗМІН КЛІМАТУ: ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Значні зміни клімату як в Україні, так і у світі протягом останніх двадцяти-тридцяти років впливають на ефективність сільськогосподарського виробництва, зумовлюючи необхідність його адаптації до нових кліматичних умов. Так, в Україні за останні роки майже вдвічі зросла повторюваність днів з максимальними температурами влітку понад 35 і 40 °С, які відносяться до екстремальних погодних явищ. На переважній частині України вже спостерігається тенденція до посилення посух, збільшення кількості та тривалості спекотних періодів та посилення пожежної небезпеки, зросла повторюваність та інтенсивність гроз, сильних злив, граду, шквалів.

Клімат – це багаторічний режим погоди, зумовлений сонячною радіацією, її перетворенням у діяльному шарі земної поверхні та пов'язаною з ними загальною циркуляцією атмосфери та океану і характерний для певної місцевості [1]. В еколого-правовому аспекті клімат розглядають як «цілісну сукупність (систему) природних умов і процесів, що полягають у безперервній взаємодії, обміні та розподілі енергії між природними об'єктами та підлягають правовій охороні в якості умови, джерела та ознаки безпечного, стабільного і якісного навколишнього природного середовища – інтегрованого об'єкта екологічного права» [2, с. 105].

Ратифіковані Україною міжнародно-правові акти, спрямовані на запобігання змінам клімату (Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 року, Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1997 року, Паризька угода 2015 року) покладають на нашу державу зобов'язання розробляти та впроваджувати заходи, спрямовані на пом'якшення наслідків змін клімату та сприяння адекватній адаптації сільського господарства до таких змін. В національному законодавстві України заходи, спрямовані на адаптацію сільського господарства до змін клімату, до цього часу не розроблені. Передбачені Національним планом заходів України з реалізації положень Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 2005 року (у редакції 2009 року) галузеві плани заходів з адаптації до зміни клімату, які планувалося розробити до грудня 2010 р., прийняті не були. В даний час, відповідно до Плану заходів щодо